

Litteratur

BIRGER HAGARD:

Landshövdingen Hans Järta

Få svenska politiker och idégivare har varit föremål för ett så omfattande och ihållande intresse som Hans Järta, den främste av 1809 års grundlagsfäder. Alltifrån Hans Forssells biografi 1882 fram till våra dagar har åtskilliga avhandlingar tillkommit med Järta i centrum. Olof Dixelius, som 1953 disputerade på en avhandling om den unge Järta, följde 1973 upp sitt ämne med en bok "Hans Järta och litteraturen. Hans Järta i litterär debatt och kulturpolitik under romantikens tidigare skede (1809—1825)". Det senaste bidraget till Järtaforskningen har lämnats av Georg Landberg, sedan lång tid en av de främsta Järtakännarna, med ett arbete "Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812—1822" (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala Nr 65. Rabén & Sjögren).

Som framgår av titeln har Landberg främst velat belysa Järtas gärning under landshövdingetiden. Hans framställning bygger till stor del på tidigare icke utnyttjat material från Kopparbergs landskanslis och landskontors arkiv i Uppsala landsarkiv. Detta tillsammans med författarens stora kännedom om det Järtamaterial, som legat till grund för tidigare publikationer, ger ett betydande bidrag till förståelsen av Hans Järta. Landberg belyser inte enbart Järtas landshövdingetid utan sätter in denna i sitt sammanhang. Han gör en bred teckning bakåt och försöker även kortfattat följa upp Järtas gärning efter 1822. I sitt förord säger Landberg, att han med sin framställning avsett att skapa "en brygga mellan den unge Järta och den äldre Järta", ett syfte som väl uppnåtts. Därtill kommer ett intressant kapitel om författningsproblem och statsrättslig spekulation omkring 1809, vilket utgör en god sammanfattning av den problematik, som länge intresserat statsvetenskapliga forskare.

Hans Järtas liv kan hängas upp på några betydelsefulla milstolpar. Den första är mordet på Gustaf III 1792. Den 18-åriga Järta

var inte bara närvarande i operasalongen, då attentatet utfördes. Han stod också i ett nära vänskapsförhållande till flera av de sammanvarna. Vad Järta visste eller inte visste om saken kan sannolikt inte utredas helt. Det är dock intressant att finna, att Järta efter 1809 framstår som en hängiven beundrare av Gustaf III. Denna ståndpunkt kulminerar i hans inträdestal i Svenska Akademien, ett tal, som han skrev under stor vanda och som till yttermera visso inte lästes upp av honom själv.

Nästa milstolpe utgjordes av Norrköpings riksdag år 1800, då Järta och hans likasinnade väckte uppseende genom att avsäga sig adelskapet. Med tillfredsställelse noterar Landberg, att hans tes, framförd redan 1932, att Järta et consortes ingalunda var några radikala revolutionärer besannats av senare forskningar. Järtas och hans meningsfränders protest gällde, att adeln inte tillräckligt slog vakt om riksdagens inflytande på finansmaktens område.

Sekreterarskapet i 1809 års konstitutionsutskott utgör höjdpunkten i Järtas liv. Därefter var han 1809—1811 statssekreterare i finansexpeditionen, ett uppdrag som han också hade en kort tid 1815—1816. Åren 1812—1822 var han så landshövding i Kopparbergs län.

Bortsett från Järtas uppfattning om Gustaf III, där Landberg konstaterar en helomvändning, finns i hans politiska åskådning en stark kontinuitet. Hans Järta framstår som idékonservatismens förste store banérförare i Sverige. Både praktiskt och idémässigt kommer detta gång efter annan till uttryck under landshövdingetiden. Järta "betraktade sig som konstitutionens, frihetens och statens ansvarsfyllda väktare, som från sitt Dalarna bidade sin tid att framträda i den inre storpolitiken, om det i nödfall behövdes". Successivt kom han att uppfatta den liberala oppositionen som den farligaste fienden, vilket inte hindrade, att han såg sig själv som en "sann liberal". Hans gammalliberalism hade dock inte svårt att ingå en förening med en konservatism, sådan

den förespråkades av Edmund Burke. För Järta blir den organiska utvecklingen A och O.

Den "faderliga" regering, som han efterlyst på riksplanet, försökte han själv utöva som landshövding på det provinsiella planet. Järta drog sig inte för att gå i närkamp med centralbyråkratin i Stockholm, och om hans kärlek till Dalarna och dess inbyggare behöver man inte tvivla. Landberg visar ingående hur Järta gång efter annan tog initiativ för att rätta till missförhållanden. Ingen tvekan kan heller råda om att Dalabefolkningen hade stort förtroende för honom.

Järta betecknas som ett "nevrasteniskt geni". Uppenbarligen var han ojämn både i sitt arbete och i sitt lynne. Då han kom att uppfatta vissa byråkratiska yttringar som alltför besvärliga och dessutom upplevde vissa mot-

gångar i sak, anhöll han om entledigande från sitt landshövdingeämbete, trots att han bara var 48 år. Han fortsatte därefter sin gärning som publicist och gjorde även som tf riksarkivarie 1837—1844 en utomordentlig organisatorisk insats. Han avled 1847.

Hans Järta var en omstridd personlighet under sin levnad, vilket inte minst kom till uttryck, då riksdagen 1823 fick ta ställning till en kunglig proposition, vari hemställdes om 2 000 riksdaler årligen i personlig pension till Järta. Förslaget gick igenom, dock inte utan strid. Det motiverades med hans "sällsynta statsmannaegenskaper", ådagalagda särskilt under arbetet på 1809 års regeringsform. Hans sentida efterföljare bland den nya grundlagens fäder lär knappast kunna påräkna en liknade uppskattning.